

DE JODENEED TE GENT (1724)

W.L. BRAEKMAN

De eed die aan joden opgelegd werd, wanneer die in een rechtsgeding met een christen betrokken waren, heeft in de loop van de eeuwen een grote evolutie doorgemaakt. Deze evolutie laat toe de op een bepaald ogenblik heersende houding tegenover het jodendom in te schatten. De geschiedenis van de eed geeft een blijvende wisseling te zien tussen verscherping en liberalisering van de formule. ⁽¹⁾ Deze ontwikkeling kan in alle Europese landen gevolgd worden. Vooral voor Duitsland echter zijn grondige studies over de jodeneed beschikbaar. ⁽²⁾

In het *Memorieboek* van Gent ⁽³⁾ wordt in 1724 de introductie gesignaleerd van een eed zoals een jood die te Gent diende te zweren.

De aanleiding daartoe was de vraag aan het magistraat of een jood kon volstaan te zweren "soo moet mij godt almachtigh helpen", zoals een christen dat deed, of dat hij daarentegen een eed op de joodse manier moest afleggen.

Op den 23. 7bre in deliberatie gheleijt sijnde of eenen Jode sigh moettende expurgieren, onder eedt magh ghestaen ⁽⁴⁾ met te sweeren: "soo moet mij godt almachtigh helpen!", ofte dat hij moet den eedt doen op de Jodtsche maniere ...

Op de vermelde datum, 23 september 1724, kwam het magistraat tot het besluit:

... wordt gheresolveert dat hij ghehouden is te doen den eedt op de volghende maniere, ende dat men

in judicando ⁽⁵⁾ tselve in 't toecomende sal achtervolgen. ⁽⁶⁾

Daarop volgt dan de ceremonie van het beëdigen van een jood voor een gerecht van christenen.

De geplogenheden die aan de eigenlijke eedaflegging voorafgaan, zijn de volgende:

Ende naerdien den Jode sal vooringehouden worden dat hij den boeck Moises bij hem moet hebben, daerin de thien gheboden geschreven sijn, sal men hem, aeler hij den eedt sweere, met de hier gheschreven woorden belaeden ⁽⁷⁾ ende besweeren:

"Ick sweere u, Jode, bij 't verbondt dat Godt schreef ende gaf Moisi op den bergh Sinay, dat ghij u wilt bedincken, en segghen of desen den boeck is daer op eenen Jode ieghens eenen christenen ofte Jode sweeren sal ende magh?"

Aan de jood wordt gevraagd naar de rechtszitting een exemplaar mee te brengen van "den boeck Moises", d.i. het boek Exodus, of de *Torah*, waarvan het genoemde boek een onderdeel is.

Wanneer hij bevestigend antwoordt op de vraag of het door hem meegebrachte boek wel degelijk dat is waarop een jood zijn eed doet, verzoekt de rechter hem een bepaalde plaats in Exodus op te slaan:

Spreekt dan den Jode dat het den selven boeck is, soo sal men besweeren bij tselve verbondt, dat hij sal soecken 't woordt *Lassissa* ⁽⁸⁾ in de thien gheboden.

Daarop verzoekt men de jood zijn rechterhand tot aan de kneukels op dit woord te leggen en dan de hem voorgezegde eed uit te spreken:

Ende soe wanneer dat hij dat ghesoght ende ghevonden heeft, soo sal hij sijne rechte handt tot aen de cneukels op 't selve woerdt inden boeck legghen, ende dese naerschreven woorden naerspreken:

“Inder saecken daerin ick ghevraeght worde, wil ick de waerheijt segghen. Alsoo sweere ick, dat mij helpe Godt die hemel ende eerde, bergh en dal, loof ende gers gheschapen heeft, daer het niet was, ende in ghevalle ick onrecht sweere, dat het peck ende solfer op mij reghene.

De ceremonie bij de eedaflegging zoals die hierboven geschetst is, gaat terug tot Ulrich Tenders *Laienspiegel* die in de tweede helft van de vijftiende eeuw geschreven en in 1509 gedrukt werd (⁹). De eed zoals die in dit laatste hoogtepunt van de Duitse, volkse rechtsliteratuur voorkomt, verschilt zowel in opbouw als in inhoud sterk van de vele vroegere jodeneden die in Duitsland gangbaar waren.

De eed in de *Laienspiegel* staat bij de aanvang van een nieuw hoofdstuk in de evolutie van de eed. De ceremonie vertoont een relatieve mildheid tegenover de joden. Dit blijkt uit de mogelijkheid die aan de jood geboden wordt om de eed naar joods gebruik af te leggen.

In de *Laienspiegel* moet de jood op de tien geboden van Mozes zweren, zoals ook de joodse wet gebiedt. Daarom moet hij een exemplaar daarvan meebrengen: (¹⁰)

Vom Juden Eyd

Wo eyn Jud vor weltlich gericht zu^m rechten kompt / dem eyn Eyd mit vrteil auffgelegt würt / so mag in der Richter nach Jüdischem gesatz / auff die zehen gebott Mosi heysen schweren. Aber des selben seind mancherley gebreuch / also das an enden da die Jüdischeyt wohnhafft ist / bringen sie ihre bu^cher / darin die selben gebot geschriben seind / für gericht / als dann ermant sie der Richer beim eyd / den sie thuⁿ oder werden schweren / bei dem allmechtigen Gott schöpfer / der himmel / erden vnnd aller ding / auch bei seinem gesatz das er Mosi gab auff dem berg Sinai / warlich zu^o sagen / ob es die rechten bu^cher / darinn die selben zehen gebott geschriben seind / dar auff eyn Jud eynen rechten gebürlichen eydt thuⁿ vnd volfu^ren mo^g. Vnd wenn es also bekennt ist / soll er das bu^ch auffthuⁿ / vnd abermals / wie obstehet / ermant oder beschworen werden / warlich anzeygen / das gebott lassen selbs verlesen inn Hebraischer sprach also lautend: (¹¹)

Lo sissa et schem Adonai elochecha. Lafthaffki Adonai lo enaqquetaster et este mo lat-schaff issa. ec.

Das bedeut im Teütschen die meynung:

Nicht erheb den namen des Herren deines Gottes vnnützlich / wann der herr nit würt vnschuldig / oder vngestraft lassen den / der seinen nammen vnnützlich annipt.

Darnach legt der Jud sein handt biß an den knoden in das bu°ch / auff die selben Hebraische wort / vnd volfurt den eyd in solcher form.

De overeenkomst tussen de Gentse en de Duitse ceremonie is heel sterk. De eigenlijke eedformule is echter in de *Laienspiegel* geheel verschillend.⁽¹²⁾ Voor de formulering van de eed in de Gentse versie, die trouwens opvalt door haar bondigheid, heb ik nergens een parallel gevonden.

NOTEN

- 1 ZIMMERMANN (V.). Ein Judeneid aus dem Frankfurter Bartholo-mäusstift. *Zt. f. dt. Altertum und dt. Lit.* 110 (1981), p. 306-313 (p. 307).
- 2 ZIMMERMANN (V.). *Die Entwicklung des Judeneids. Untersuchungen und Texte zur rechtlichen und sozialen Stellung der Juden im Mittelalter* (Europäische Hochschulschriften, Reihe I, vol. 56; Frankfurt/M, 1973).
- 3 Universiteit Gent, bibliotheek: hs. 3815, folio's 83v-84r.

- 4 *ghestaen*: volstaan.
- 5 *in iudicando*: bij de rechtspleging.
- 6 *achtervolghen*: toepassen.
- 7 *belaeden*: aanmanen.
- 8 Zie verder.
- 9 *Verfasserlexikon*, V, col. 386 e.v.
- 10 ZIMMERMAN (V.). *Op.cit.*, p. 196-197.
- 11 Exodus 20, 7.
- 12 De tekst ervan vindt men bij ZIMMERMAN (V.). *Op.cit.*, p. 197.